

6. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Экаперспектыва, 2000–2005. – Т. 3: Беларусь у 1917–1945 гг. / А. Вабішчэвіч [і інш.]; рэдкал. М. Касцюк (гал. рэд.) і інш. – Мінск: Экаперспектыва, 2006. – 613 с.
7. Левчик, Н. Обновленческая церковь в Беларуси (по документам фонда «Белорусский православный священный синод» 1922–1935 гг.) / Н. Левчик // Архівы і справядства. – 2002. – № 4. – С. 97–106.
8. Янушевич, И.И. Характер и причины форсированного решения «церковного вопроса» партийно-государственными структурами в 1917–1924 годах / И.И. Янушевич // Вестник Полоцкого гос. ун-та. Гуманит. науки. – 2010. – № 7. – С. 49–55.
9. Шиленок, Д. Из истории Православной Церкви в Белоруссии (1922–1939): («Обновленческий раскол в Белоруссии») / Димитрий (священник) Шиленок. – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 2006. – 217 с.
10. Кривонос, Ф. Новомученики и исповедники Белой Руси в пределах Минской епархии первой половины XX столетия // Царква [Электронный ресурс]. – 2007. – Режим доступа: <http://churchby.info/rus/128/> – Дата доступа: 16.07.2010.
11. Гарыдавец, У. Гісторыя абнаўленчага расколу на Віцебшчыне / У. Гарыдавец // БГЧ. – 2010. – № 1. – С. 26–31.

АГЛЯД КРЫНІЦ ПА ПРАБЛЕМАХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ ГІСТОРЫІ РАННЕСЯРЭДНЕВЯКОВЫХ ГАРАДОЎ НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ

Ю.У. Врублеўскі, БДПУ (Мінск)

У даследаваннях па гарадской гісторыі ранняга Сярэднявекя трывалы замацаваўся падыход, у адпаведнасці з якім крыніцы вывучэння раннесярэднявечных гарадоў падзяляліся на пісьмовыя і археалагічныя (Г.В. Штыхаў, П.Ф. Лысенка, В.М. Ляўко, М.В. Клімаў). Асобным чынам вылучаюцца картаграфічныя (выяўленчыя) помнікі. Пісьмовыя крыніцы ўтрымліваюць звесткі аб значных падзеях ранняй гісторыі гарадоў і ў некаторых выпадках дапамагаюць вызначыць месцазнаходжанне асобных структурных частак горада. Г.В. Штыхаў правамерна зазначае, што археалагічныя даныя дапамагаюць больш глыбока акрэсліць гісторыю горада (шляхі ўзнікнення горада, гістарычную тапаграфію, матэрыяльную культуру), чым пісьмовыя крыніцы [1, с. 7]. У інфармацыйнае поле археалагічных крыніц В.М. Ляўко ўключыла звесткі пра храналогію развіцця структурных частак, характар забудовы, месцазнаходжанне помніка, этапы развіцця і тыпы абарончых умацаванняў [2, с. 20]. Інфармацыйная прастора археалагічных крыніц уяўляецца пачатковай для ўзыходжання на гістарычныя абагульненні даследаванняў. Апісваючы працэдуру археалагічных даследаванняў, Л.С. Клейн зазначае, што археалагічныя крыніцы з рэчавай формы пераўтвараюцца ў абагульненую

паняццёвую, пасля чаго «...начинается исследование историческое, социологическое ...» [3, с. 9].

Пісьмовыя крыніцы, як правіла, выкарыстоўваліся гісторыкамі для атрымання інфармацыі аб часе ўзнікнення горада. Так, старажытнарускімі летапісамі і іншымі крыніцамі названы 34 гарады, якія дакладна лакалізаваны і археалагічна вывучаны. Інфармацыя летапісных крыніц аб існаванні і месцазнаходжанні Галацічаска, Гарадца, Некалача, Стрэжава ў поўным аб'ёме не пацверджана, застаецца невядомым іх месцазнаходжанне. Летапісы не згадваюць факт існавання пасялення Дрысвяты, якое названа сучаснымі навукоўцамі гарадскім [4].

Шэраг старажытных беларускіх гарадоў упамінаецца ў «Аповесці мінулых гадоў» і яе працягу – Іпацьеўскім зводзе. Так, на старонкі Іпацьеўскага летапісу патрапілі звесткі аб Брэсце (1019 г.), Ваўкавыску (1250 г.), Віцебску (падзеі XII ст.), Гродна (1116 г. і 1127 г.), Мазыры (1155 г.), Здзітаве (1252 г.), Мсціславе (1156 г.), Навагрудку (1252 г.), Слоніме (1252 г.), Рагачове (1142 г.), Турыйску (1253 г.), Чачэрску (1159 г.). «Аповесць мінулых гадоў» упамінае факт існавання Полацка (862 г.), Турава (980 г.), Мінска (1067 г.), Оршы (1067 г.), Пінска (1097 г.), Слуцка (1116 г.). Копысь упершыню ўпамінаецца на старонках Ніканаўскага летапісу. Пад 1065 г. «Хроніка Мацея Стрыйкоўскага» згадвае пра Браслаў. У «Павучанні Уладзіміра Манамаха» ўпершыню ўпамінаюцца Лагойск і Лукомль (1078 г.). Ва «Устаўной грамаце» смаленскага князя Расціслава Мсціславіча называюцца Мсціслаў (1150 г.) і Слаўгарад (1136 г.) як падаткаабкладаемыя цэнтры. Звесткі аб існаванні Друцка ў X ст. прыводзяцца ў Друцкім Евангеллі. На старонках Густынскага летапісу ўпершыню ўпамінаецца Рэчыца (1213 г.).

Як правіла, інфармацыя летапісаў абмяжоўвалася паведамленнем і згаданнем аб часе ўзнікнення пасялення ці падзеях, у сувязі з якімі яно апынулася на яго старонках. У меншай ступені ўпамінанне горада было звязана з пытаннямі яго ўзнікнення. Месцазнаходжанне горада і яго умацаванні звычайна не траплялі пад увагу летапісца. Аднак вядома, што ў Іпацьеўскім летапісе ёсць звесткі аб размяшчэнні Турыйска на Нёмане. Выклікаюць цікавасць адзінкавыя звесткі летапісу аб існаванні дзвюх умацаваных частак Навагрудка (дзядзінца і вакольнага горада).

Пэўную цікавасць выклікаюць скандынаўскія сагі, у якіх паведамляецца пра абарончыя умацаванні Полацка. Так, «Сага аб Тыдрыку Бернскім» утрымлівае наступныя звесткі: «Горад гэты так умацаваны, што яны ледзь ці ведаюць, як яны здолеюць узяць яго; была там моцная каменная сцяна, вялікія вежы і шырокія і глыбокія ровы...» [5, с. 143]. Супастаўленне дадзенага апісання абарончых умацаванняў з іншымі апісаннямі еўрапейскіх гарадоў у старажытнаскандынаўскіх крыніцах прывяло Т.М. Глазырыну да высновы аб

яго стэрэатыпнасці [5, с. 149]. Магчыма прызнаць мінімальнай верагоднасць дадзенага паведамлення, але, разам з тым, сам факт упамінання абарончай сістэмы побач з іншымі гарадамі падкрэслівае значнасць Полацка як добра ўмацаванага пункта. Пацвярджэннем існавання ўмацаванняў Полацка можа служыць «Сага аб Одзе Стрэле», у якой упершыню сустракаецца тапонім Палтэск'юборг з кампазітам борг, які ўказвае на яго характар (горад, крэпасць) [5, с. 34–35].

Асаблівае значэнне ў даследаваннях раннесярэдневяковых гарадоў набываюць картаграфічныя помнікі (планы гарадоў, чарцяжы). Картаграфічныя крыніцы фіксуюць месцазнаходжанне гістарычнага цэнтра горада і асобных структурных частак. Інфармацыйная значнасць планаў гарадоў, чарцяжоў узрастае тады, калі перад навукоўцам стаіць задача даследавання абарончых умацаванняў горада. Больш за тое, вартым становіцца выкарыстанне планаў гарадоў у выпадку незахаванасці рэшткаў фартыфікацый. Так, аб гістарычнай тапаграфіі раннесярэдневяковага Пінска стала вядома дзякуючы выкарыстанню П.Ф. Лысенкам планаў Пінска 1794 і 1798 гг. Як пісьмовая і выяўленчая крыніца картаграфічныя помнікі ўтрымліваюць невялікі аб'ём інфармацыі, аднак дапамагаюць археолагу звузіць пошук старажытнай часткі горада.

Археалагічная крыніца з'яўляецца непасрэдным носьбітам гістарычнай інфармацыі. Спецыфічнай рысай рэчавых археалагічных матэрыялаў з'яўляецца тое, што яны складаюць асноўны крыніцазнаўчы фонд даследаванняў па гісторыі раннесярэдневяковых гарадоў і выступаюць важным сродкам для атрымання ведаў у працэсе гістарычнай рэканструкцыі. Разнастайны рэчавы матэрыял з раскопак гарадоў захоўваецца ў абласных і раённых краязнаўчых музеях Беларусі.

Інфармацыя пісьмовых і археалагічных крыніц набывае значэнне навуковай у працэсе ўзыходжання на тэрэтычны ўзровень. Так фарміруюцца гістарыяграфічная крыніца (дысертацыі, манаграфіі, справаздачы). Найбольшай інфарматыўнасцю адрозніваюцца манаграфічныя і дысертацыйныя даследаванні па гісторыі раннесярэдневяковых гарадоў. Важнай навуковай крыніцай з'яўляюцца справаздачы аб археалагічных даследаваннях у гарадах Беларусі, якія захоўваюцца ў фондах Інстытута гісторыі НАН Беларусі. Па сваіх змястоўных характарыстыках яны не саступаюць манаграфічным даследаванням. У справаздачах археолагаў прадстаўлены пісьмовыя, графічныя, археалагічныя матэрыялы аб помніку і яго стварэнні. Як і манаграфічныя даследаванні, справаздачы ўтрымліваюць інфармацыю аб вывучаемым помніку (стратыграфія, храналогія, час узнікнення) і высновы, да якіх прыйшлі навукоўцы. Дадзеная крыніца мае цікавасць для спецыялістаў, якія займаюцца вывучэннем сярэдневяковых гарадоў Беларусі. Пры гэтым справаздачы археолагаў – гэта не проста афіцыйны дакумент аб праведзенай рабоце, але

і разгорнутая навуковая інфармацыя аб вывучаемым аб'екце, якая была атрымана даследчыкам за адзін ці некалькі палявых сезонаў.

Характэрнай асаблівасцю дадзенай крыніцы з'яўляецца тое, што яе змест мог быць трансліраваны стваральнікам у навуковыя выданні. Аднак інфармацыя справаздач не заўсёды цалкам пераносілася ў манаграфіі і навуковыя публікацыі. У сувязі з гэтым узрастае цікавасць да вывучэння такіх крыніц (справаздач), якія не адлюстроўваліся ў навуковым друку ці фрагментарна былі прыведзены навукоўцамі ў сваіх даследаваннях. Да іх ліку можна аднесці наступныя: спр. № 457 «Дневник. Река Сож», спр. № 25 «Отчет о раскопках Полоцкой археологической экспедиции института Истории АН БССР 1957 г.»; спр. № 112 «Отчет об обследовании археологических памятников в городе Полоцке»; спр. № 63 «Предварительный отчет о работе Полоцкой археологической экспедиции в 1957–1960 гг.»; спр. № 129 «Отчет о раскопках на Полоцком городище и на мысах вдоль Полоты в 1962 г.»; спр. № 350 «Отчет об исследовании Полоцко-Витебского археологического отряда в 1969 г.»; спр. № 1032 «Справаздача аб палявых даследаваннях Днепра-Дзвінскага атрада за сезон 1976 г.»; спр. № 470 «Отчет о полевых исследованиях за 1974 г.»; спр. № 514 «Справаздача аб археалагічных даследаваннях за 1975 год Пасожскага атрада»; спр. № 349 «Отчет об археологических исследованиях в Северной Белоруссии в 1967 г.»; спр. № 27 «Отчет о работах 1957 г. на городище Колочин 1 Речицкого района Гомельской области»; спр. № 760 «Справаздача аб палявых даследаваннях за 1977 г. Днепра-Дзвінскага атрада Беларускай археалагічнай экспедыцыі».

Такім чынам, даследаванні навукоўцаў па гісторыі старажытнабеларускіх гарадоў грунтуюцца галоўным чынам на выкарыстанні пісьмовых і археалагічных крыніц. Такі падыход замацаваўся ў працах гісторыкаў, якія займаюцца вывучэннем пытанняў узнікнення і развіцця раннесярэдневяковых гарадоў. Пры гэтым неабходна звярнуць увагу на тую акалічнасць, што кірункі гарадской праблематыкі паступова папаўняюцца такім відам крыніц як гістарыяграфічныя (навуковыя даследаванні). Апошняе дае падставы заключаць, што перавод інфармацыі рэчавых і пісьмовых крыніц у абагульненую сістэму ведаў спрыяе станючаму працэсу фарміравання гістарыяграфічных традыцый у галіне гарадской гісторыі.

Літаратура

1. Штыхов, Г.В. Древний Полоцк IX–XIII вв. / Г.В. Штыхов. – Минск: Наука и техника, 1975. – 135 с.
2. Левко, О.Н. Витебск (Древнейшие города Беларуси) / О.Н. Левко. – Минск: Беларус. навука, 2010. – 335 с.

Министерство образования Республики Беларусь

Учреждение образования

«Белорусский государственный педагогический университет
имени Максима Танка»

**ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В БЕЛАРУСИ:
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
В XXI ВЕКЕ**

Сборник научных статей

Минск 2013

Репозиторий БГПУ

УДК 37(476)
ББК 74(4Бел)
0232

Печатается по решению редакционно-издательского совета БГПУ

Редколлегия:

доктор политических наук *В.В. Бущик* (отв. ред.);
кандидат социологических наук, доцент *Д.И. Наумов*;
кандидат педагогических наук, доцент *А.А. Корзюк*;
кандидат филологических наук, доцент *Д.В. Дятко*

Рецензенты:

доктор технических наук, профессор *И.М. Елисеева*;
доктор исторических наук, профессор *Г.А. Космач*;
кандидат социологических наук, доцент *Н.С. Загорская*;
кандидат философских наук, доцент *И.Ю. Никитина*;
кандидат педагогических наук, доцент *Е.Н. Сороко*

0232 **Образование и наука в Беларуси: актуальные проблемы и перспективы развития в XXI веке** : сб. науч. ст. / Бел. гос. пед. ун-т им. М. Танка ; редкол. : В.В. Бущик (отв. ред.), Д.И. Наумов, А.А. Корзюк и др. – Минск : БГПУ, 2013. – 344 с.

ISBN 978-985-541-151-3.

В сборнике опубликованы доклады, подготовленные к VI научно-практической конференции молодых ученых БГПУ, состоявшейся 17 мая 2013 г. Анализируются проблемы и перспективы развития современной науки и образования. Рассматриваются вопросы филологии, педагогики, обществознания, психологии, наук о Земле.

Адресуется студентам, аспирантам, преподавателям и всем, кто интересуется тенденциями развития современной науки.

УДК 37(476)
ББК 74(4Бел)

ISBN 978-985-541-151-3

© БГПУ, 2013

ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

ПОДГОТОВКА КАДРОВ ВЫСШЕЙ КВАЛИФИКАЦИИ – ВАЖНАЯ ЗАДАЧА УНИВЕРСИТЕТА

В.В. Бущик, БГПУ (Минск)

В целях повышения качества подготовки научно-педагогических кадров в БГПУ проведена работа по совершенствованию системы планирования подготовки кадров высшей квалификации, обеспечению научно-исследовательской деятельности аспирантов и докторантов, стимулированию их научно-исследовательской работы, осуществлению текущего контроля и аттестации. Проводится работа по увеличению объемов инвестиций, направляемых на обновление и модернизацию материально-технической базы университета, что даст возможность аспирантам и докторантам более эффективно пользоваться лабораторным оборудованием, компьютерной техникой, средствами электронной связи и т. д.

Ректоратом и Советом университета проводится работа по повышению требовательности к тематике диссертационных исследований с целью максимального приближения ее к приоритетным направлениям развития фундаментальных и прикладных исследований в республике по педагогическим и другим наукам. Перед руководством факультетов и кафедр университета поставлена задача по подбору в аспирантуру наиболее талантливых выпускников университета не только текущего года, но и прошлых лет.

Научная, научно-методическая работа профессорско-преподавательского состава направлена на подготовку кадров высшей квалификации. Всего в план НИР в 2012 г. было включено 164 научно-исследовательские работы, в том числе: по бюджетному финансированию – 69; по целевому финансированию из средств госбюджета по грантам Министерства образования, Белорусского республиканского фонда фундаментальных исследований, по государственным программам различного уровня – 95. В целом по отраслям наук тематика научно-исследовательских работ (164) в БГПУ распределяется следующим образом: естественные науки – 41 (25 %); гуманитарные науки – 43 (26 %); психолого-педагогические науки – 80 (49 %).

Всего в 2012 г. сотрудники университета принимали участие в выполнении 11 государственных программ научных исследований (ГПФИ). В план важнейших научно-исследовательских работ в области естественных, технических, гуманитарных и социальных наук было включено 36 тем по 6 программам. В том числе в рамках ГПФИ «Функциональные и машиностроительные